

Michał Zwierzykowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

mzwi@amu.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6419-3222>

Nowe źródło do badań pierwszego „panowania” Stanisława Leszczyńskiego

[*Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706—1709)*. T. 1:
Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706—1708.
Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2018]

Wśród ważnych postaci licznie zapełniających karty dziejów Polski niewiele ma tak niezwykłą i pełną nieoczekiwanych momentów przełomowych biografie, jak Stanisław Leszczyński. Ten przedstawiciel wybitnej i zasłużonej w dziejach Rzeczypospolitej i Wielkopolski rodziny, jedyny potomek podskarbiego wielkiego koronnego Rafała Leszczyńskiego, wychowywany był na polskiego senatora, a w wyniku zbiegu wielu okoliczności został w 1704 roku wybrany — pod naciskiem szwedzkiego monarchy Karola XII — na króla Polski i wielkiego księcia litewskiego¹. Po szwedzkiej porażce w 1709 roku musiał udać się na wieloletnią tułaczkę, by w 1725 roku zostać nieoczekiwanie teściem króla Francji Ludwika XV. Konsekwencją tych wydarzeń była — tym razem w pełni demokratyczna i owacyjna — ponowna elekcja na tron polski w 1733 roku, zablokowana jednak przez zbrojną interwencję Rosji i Saksonii. Ostatecznie Stanisław zakończył żywot jako tytułarny król Polski, szanowany władca lotaryński, mecenas sztuki i filozof. Siłą rzeczy postać ta od wieków

---

¹ Ostatnio szerzej o okolicznościach tej pierwszej i przełomowej dla dalszych losów Leszczyńskiego elekcji zob. w: M. FORYCKI, M. ZWIERZYKOWSKI: *Geneza elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1704 roku w ujęciu Woltera*. „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2013, 25 (2), s. 5—20; M. ZWIERZYKOWSKI: *Elekcja Stanisława Leszczyńskiego w roku 1704 — wynik przypadku czy efekt działań politycznych?* W: *Wokół wolnych elekcji w państwie polsko-litewskim XVI—XVIII wieku. O znaczeniu idei wyboru — między prawami a obowiązkami*. Red. M. MARKIEWICZ, D. ROLNIK, F. WOLAŃSKI. Katowice 2016, s. 388—406.

interesowała historyków, powstało już wiele opracowań biograficznych i niezliczone artykuły w wielu językach². Pomimo to nie wszystkie okresy życia króla zostały rozpoznane i opracowane w równym stopniu. Czasem było to skutkiem skromnie zachowanych źródeł — jak na przykład z okresu dzieciństwa i wczesnej młodości, ale również słabego rozpoznania źródłowego przez badaczy — co z pewnością dotyczyło głównie okresu pierwszego panowania Leszczyńskiego, pod ochroną i przewodem Szwedów³.

Luka ta zubożała naszą wiedzę na temat losów Stanisława Leszczyńskiego, ale również dziejów polskich w dobie wielkiej wojny północnej. Nie zdążył jej wypełnić niestrudzony historyk tych czasów Kazimierz Jarochoński, którego dzieła są do dziś przewodnikiem dla kolejnych pokoleń badaczy przeszłości⁴.

Karol Stanisław Radziwiłł, podkanclerzy litewski w latach 1690—1698 i kanclerz litewski od 1698 do śmierci w roku 1719, oprócz wielu swoich zasług i wpływu na losy państwa szlacheckiego jest ważny jeszcze z innego powodu. Zachowało się w doskonałym stanie jego ogromne archiwum, a w nim gigantyczna korespondencja, stanowiąca bezcenne źródło do poznania dziejów kilkudziesięciu lat z okresu panowania trzech władców: Jana III Sobieskiego, Augusta II Mocnego oraz Stanisława Leszczyńskiego. Szczególną wartość, docenioną już dawno temu, mają zachowane listy korespondentów podkanclerzego, a później kanclerza (siostrzeńca króla Jana III), z dworów wszystkich trzech władców. Oprócz funkcji nieformalnej piastowali oni najczęściej również urząd sekretarza królewskiego, co pozwalało im na dostęp do najskrytszych tajemnic funkcjonowania państwa i życia na dworach monarszych. Już w 1958 roku Janusz Woliński doprowadził do edycji większości z zachowanych listów i fragmentów diariuszy pisanych przez pierwszego z Radzi-

² W tym miejscu warto przypomnieć choć najważniejsze biografie króla: J. FELDMAN: *Stanisław Leszczyński*. Wyd. I — Warszawa 1948; wyd. II — Warszawa 1959; wyd. III, oprac. J. STASZEWSKI — Warszawa 1984; E. CIEŚLAK: *Stanisław Leszczyński*. Wrocław 1994; M. FORYCKI: *Stanisław Leszczyński. Sarmata i Europejczyk*. Poznań 2006. Postać Leszczyńskiego przyciągnęła także uwagę historyków francuskich: L. SECHR-ZEMBITSKA: *Stanislas I. Un roi fantasque*. Paris 1999; A. ROSSINOT: *Stanislas, le roi philosophe*. Neuilly-sur-Seine 1999; A. MURATORI-PHILIP: *Le roi Stanislas*. Paris 2000 (ta ostatnia biografia ukazała się także w przekładzie polskim: A. MURATORI-PHILIP: *Stanisław Leszczyński. Król — tułacz*. Tłum. K. SZEŻYŃSKA-MAĆKOWIAK. Warszawa 2007).

³ Na lukę tę zwrócił uwagę już w latach 90. XX wieku wybitny znawca epoki saskiej Jacek Staszewski (J. STASZEWSKI: *Leszczyński — inny niż znany*. W: *Strefa bałtycka w XVI—XVIII w. Polityka — społeczeństwo — gospodarka. Ogólnopolska sesja naukowa zorganizowana z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edmunda Cieślaka*. Red. J. TRZOSKA. Gdańsk 1993, s. 63—70.

⁴ Za życia K. Jarochońskiego wydane zostały tylko dwa pierwsze tomy jego najwybitniejszego z licznych dzieł: K. JAROCHOWSKI: *Dzieje panowania Augusta II. Od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*. Poznań 1856; IDEM: *Dzieje panowania Augusta II od wstąpienia Karola XII na ziemię polską aż do elekcji Stanisława Leszczyńskiego (1702—1704)*. Poznań 1874; trzeci tom, pierwotnie zaplanowany do 1709 roku, ukończony jedynie w części do 1705 roku, wydano pośmiertnie z rękopisu: *Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Pułtawskiej (1704—1709)*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1890, 17 (1).

wiłłowskich korespondentów — Kazimierza Sarneckiego⁵. Następcą K. Sarneckiego około 1700 roku został na pewien czas Wojciech Włoszkiewicz, a później funkcję tę pełnili Samuel Kazimierz Szwykowski i Jozafat Michał Karp. Działalność tych dwóch ostatnich przypadła właśnie na najbardziej burzliwy czas wielkiej wojny północnej oraz krótkie i dziwne panowanie Stanisława Leszczyńskiego. Choć obaj doczekali się już swoich biogramów w *Polskim słowniku biograficznym*, ich korespondencja nie stała się, jak dotąd, przedmiotem poważnej analizy⁶.

Każdy z korespondentów K.S. Radziwiłła nieco inaczej realizował swoje zadanie, inaczej pisał listy, czasem nieco sucho i lakonicznie, czasem niezwykle obszernie, w formie bogatego w różnorodne fakty diariusza (tu szczególnie wyróżnia się zmysł obserwacji i cierpliwe, choć czasem zbyt monotonne pióro J.M. Karpia). Wszystkich łączył jednak cel, jakim było informowanie mocodawcy o sprawach dziejących się wokół monarchy i jego dworu, aby umożliwić przebywającemu poza nim urzędnikowi efektywny udział w życiu państwa, ważnych wydarzeniach, intrygach, oraz by dostarczać wiedzę o wakansach i zapewnić wpływ na ich rozdawnictwo, czy wreszcie pomóc w wykonywaniu funkcji kanclerskich (pieczętarskich). Doskonale oddaje zakres tych zadań fragment jednego z listów K. Sarneckiego, który, tłumacząc się wobec oskarżeń o zaniedbywanie obowiązków, używał następujących argumentów:

Co zaś się tknie udania tego, żebym nie dosyć czynił stancyjej mojej na tym tu miejscu, Boga i króla jm. i wszystkich dworskich pro testimonio biorę, bo jako mszy, obiadu, tak i wieczora na pańskich pokojach pilnuję i zawsze się prezentuję moją wierną majestatom pańskim usługą, nie mając inszy zabawki nad jedną: krzątanie i konotowanie tutecznych okurencyi, kartami się nie bawiąc, bo absolute grać nie umiem, inszej w klasztorze nie mam złej zabawy, która by mię odrywała od mej powinności, być zawsze pilnym i ustawicznym na pałacu⁷.

⁵ K. SARNECKI: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691—1696*. Oprac. i przyg. do druku J. WOLIŃSKI. Warszawa 1958; IDEM: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 1: *Diariusz 1691—1695*. T. 2: *Relacje 1690—1696*. Oprac. J. WOLIŃSKI. Wrocław 2004; IDEM: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 1—2. Oprac. i przypisy J. WOLIŃSKI. Wrocław 2010 (wstęp do tego ostatniego wydania napisał M. Zwierzykowski). We wszystkich wersjach tej edycji zastosowano błędny tytuł, który nie oddaje, że przedmiotem wydania były listy i fragmenty diariusza oraz załączniki do korespondencji. Jeszcze przed II wojną światową fragmenty pism K. Sarneckiego wydał W. ZIEMBICKI: *Zdrowie i niezdrowie Jana Sobieskiego. Studium historyczno-lekarskie*. Poznań 1931.

⁶ J. DYGDALA, A. KUCHARSKI: *Szwykowski (Szwejkowski) Samuel Kazimierz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 49. Kraków 2014, s. 509—512; J.A. GIEROWSKI: *Karp Józef Michał*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 12. Wrocław 1966—1967, s. 94—95. O wcześniejszym wykorzystaniu listów przez historyków zob. J. DYGDALA: *Wstęp*. W: *Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706—1709)*. T. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706—1708*. Wyd. J. DYGDALA. Warszawa 2018, s. 13—14.

⁷ K. SARNECKI: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 2..., s. 404.

Na ogromny zbiór listów korespondentów Radziwiłłowskich na dworze Leszczyńskiego zwrócił niedawno uwagę Jerzy Dygdała, jeden z najwybitniejszych historyków dziejów dawnej Rzeczypospolitej w XVIII wieku, doskonale znający zasób Archiwum Głównego Akt Dawnych. Jego dorobek zarówno w postaci książek, jak i licznych artykułów jest wręcz imponujący. Znajdziemy w nim również kilka niezwykle cennych i znakomicie wydanych pod względem edytorskim i naukowym źródeł, zarówno o charakterze epistolograficznym, jak i gazetowym oraz diariuszowym, pochodzących w dużej mierze właśnie z zasobów AGAD⁸. Wcześniej J. Dygdała był również wydawcą kluczowych źródeł do historii gospodarczej dawnej Rzeczypospolitej⁹. Przekonywało to, jeszcze przed rozpoczęciem prac nad prezentowaną recenzją, że wydawca jest kompetentny do podjęcia się poważnego zadania, za jakie uznać należy edycję obszernej korespondencji S.K. Szwykowskiego i J.M. Karpia do księcia kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego K.S. Radziwiłła.

Recenzowana edycja składa się z krótkiego, aczkolwiek treściwego wstępu, podzielonego na części poświęcone kolejno: zwięzłemu zarysowi biografii autorów publikowanych listów (S.K. Szwykowskiego i J.M. Karpia), charakterystyce samych listów, informacjom o wcześniejszym ich wykorzystaniu przez historyków, określeniu głównych walorów informacyjnych korespondencji oraz zasadom edytorskim przyjętym w edycji. Po wstępie zamieszczono niezbyt rozbudowany wykaz stosowanych skrótów. Dalej następuje licząca bez mała 300 stron właściwa edycja.

Składa się na nią łącznie 135 tekstów źródłowych — 91 listów, 40 gazet rękopiśmiennych, 3 obszerne ekscerpty z diariusza K.S. Radziwiłła oraz *Relacja drogi* najprawdopodobniej pióra Stanisława Antoniego Szczuki. Wśród wszystkich opracowanych edytorsko źródeł dominują oczywiście listy wspomnianych już S.K. Szwykowskiego i J.M. Karpia do K.S. Radziwiłła, kanclerza wielkiego litewskiego. Pierwszy ze wspomnianych korespondentów napisał 68 epistoł — ich rozpiętość chronologiczna obejmuje przedział od połowy kwietnia 1706¹⁰ do 11 maja 1708

⁸ Są to: *Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet i dalej... Fragmenty „Diariusza” Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” z lat 1721, 1737 i 1752*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2013; *Codzienne kłopoty, wielkie interesy i podwójna elekcja. Korespondencja radziwiłłowskich urzędników z księżną Anną z Sanguszków Radziwiłłową i jej synem Michałem Kazimierzem z 1733/1734 roku*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2013; *Od Augusta Mocnego do Augusta III. Doniesienia z Warszawy Andrzeja Cichockiego z lat 1732—1734*. Wyd. J. DYGDAŁA. Wilanów 2016 (są to listy i doniesienia Andrzeja Franciszka Cichockiego).

⁹ Były to tomy z ważnej serii *Lustracje województw Prus Królewskich 1765 r.*: t. 1: *Województwo pomorskie*, cz. 1 (Toruń 2000), cz. 2 (Toruń 2003), cz. 3 (Toruń 2005); t. 2: *Województwo chełmińskie*, cz. 1 (Toruń 2007), cz. 2 (Toruń 2009); t. 3: *Województwo malborskie, Aneks* (Toruń 2011); t. 4: *Indeksy* (Toruń 2015).

¹⁰ Edycję rozpoczyna jeden list S.K. Szwykowskiego jeszcze z okresu jego służby przy dworze Augusta II, zanim kanclerz K.S. Radziwiłł został zmuszony do przeniesienia poparcia na osobę króla Stanisława.

roku¹¹. J.M. Karp wymieniał listy z kanclerzem od 15 lutego 1708 roku, najpierw stopniowo uzupełniając sprawozdania S.K. Szwykowskiego, a później całkiem zastępując je własnymi (korespondencja J.M. Karpią zamieszczona w recenzowanym tomie ciągnie się do 27 czerwca 1708 roku; późniejsza znajdzie się już w drugim, zapowiadany w recenzowanej edycji tomie przygotowanym przez J. Dygdałę). Wszystkie listy pochodzą z jednego zespołu w Archiwum Głównym Akt Dawnych — z Archiwum Radziwiłłów, z działu V. Z tego samego zespołu, ale z działu VI pochodzą poddane edycji trzy obszerne fragmenty *Diariusza czynności* kanclerza K.S. Radziwiłła. Diariusz ten, znany już w historiografii, powstał dzięki przepisaniu przez sekretarza kanclerskiego zapisek dziennych czynionych na kartach kalendarzy w jeden rękopis. Zawiera krótkie, lakoniczne informacje o itinerarium i najważniejszych wydarzeniach¹².

Co trzeba podkreślić i wskazać jako jedną z wielu zalet edycji, wydawca nie ograniczył się do prostego przepisania i opracowania listów S.K. Szwykowskiego i J.M. Karpią. W licznych przypadkach musiał prowadzić żmudne, detektywistyczne poszukiwania rozproszonych w zbiorze listów fragmentów poszczególnych pism, które archiwiści na etapie opracowania archiwum w XIX wieku błędnie przyporządkowali. W wielu miejscach udało się odnieść sukces, co wydawca pieczołowicie odnotował.

Zgodnie z założeniami w sposób niezwykle interesujący uzupełniają narrację listów informacje z gazet rękopiśmiennych — jest ich w tomie łącznie 40. Niemal wszystkie pochodzą z Archiwum Państwowego w Toruniu, z zespołu archiwaliów miasta Torunia — katalog II, dział XIV¹³, jedna gazetka odnalazła się z działu I katalogu II tego zespołu¹⁴. Tylko dwie przydatne do edycji gazetki udało się odnaleźć w AGAD, w dziale XXXIV Archiwum Radziwiłłów (są to gazetki „Z Poznania 14 stycznia 1707” i „Z Lesznika 20 stycznia 1707”). Interesująca jest lista miejscowości, w jakich powstały gazetki: Poznań (1), Lessing (6), Wrocław (4), Strzelno (1), Warszawa (2), Jurbork (1), Grodno (2), Wilno (12), Gieranony (3), Soły (8). Gazetka grodzieńska zamyka zresztą recenzowany tom chronologicznie, na dniu 27 lipca 1708 roku. Warto wspomnieć, że niektóre z gazetek przekazują również

¹¹ Wydawca listów odnotował dwie znaczne przerwy w korespondencji S.K. Szwykowskiego z tego okresu oraz uzasadnił je wysokim prawdopodobieństwem zaginięcia listów. Późniejszy brak listów spowodowany był ciężkimi ranami odniesionymi przez S.K. Szwykowskiego w pojedynku z Janem Tarłą i opuszczeniem dworu.

¹² M. NAGIELSKI: *Diariusze radziwiłłowskie w zbiorach działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych*. „Miscellanea Historico-Archivistica” 2001, 13, s. 35.

¹³ Można tu wskazać na pewną, drobną niekonsekwencję w opisie sygnatur gazetek w edycji. Wydawca najczęściej opisuje je następująco: Kat II, XIV i numer kolejnej jednostki bez skrótu „nr”. W końcowej części podaje już jednak zapis: Kat II, dz. IV oraz numer jednostki ze skrótem „nr”. Przy gazetce „Z Warszawy, 16 grudnia 1707 r.” wydawca zapomniał podać numeru jednostki, z którego pochodzi gazetka.

¹⁴ APT, Kat. II, I 4771.

informacje z innych miejscowości niż ta, którą opatrzone cały przekaz. Można wyrazić pewien żal, że wydawca nie poświęcił tej ważnej części przygotowanej przez siebie edycji choć fragmentu wstępu, pomimo iż jest jednym z najlepszych znawców problematyki gazet rękopiśmiennych¹⁵.

Odrębna od pozostałych, choć podnosząca wartość źródłową tomu, jest opublikowana w całości *Relacya drogi saxonskiej Najjaśniejszego Króla JM Stanisława Pierwszego diariceskompendiowana A[nno] 1706*, pochodząca ze zbiorów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu — Rękopisy Polskie, Fond 4, 260, k. 4—6v¹⁶, a przypisywana przez wydawcę S.A. Szczuce, podkanclerzemu litewskiemu.

Zarówno dobór listów, jak i materiałów uzupełniających recenzowaną edycję nie budzi żadnych wątpliwości. Można by jedynie wskazać na pewną możliwość ewentualnego poszerzenia zakresu korespondencji w przyszłości — warto spenetrować zachowane w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego archiwum rodowe Karpiów¹⁷. Być może znajdą się tam listy w jakimś stopniu poszerzające informacje zdobyte dzięki listom pisany do K.S. Radziwiłła. Trzeba również wspomnieć, że recenzowany tom jest pierwszym z dwóch, które zostaną wydane przez J. Dygdałę w tym samym wydawnictwie. Tom kolejny, który znajduje się już w druku, obejmie listy J.M. Karpia i wiadomości gazetowe z lat 1708—1709.

Zasady edytorskie przyjęte przez wydawcę, zgodnie ze stosowaną już przez niego wcześniej praktyką, nawiązują do głównych wskazań instrukcji wydawniczej dla źródeł z epoki nowożytnej, ale w wielu miejscach zostały zmodyfikowane po uwzględnieniu zarówno specyfiki wydawanego źródła, jak i potrzeb przyszłych czytelników. W zasadzie nie są stosowane (poza nielicznymi wyjątkami) skrócenia tekstów — większość listów i gazetek publikowano w całości, z uwzględnieniem formuł grzecznościowych i elementów formalnych. System stosowanych skrótów najczęściej pojawiających się zwrotów uporządkował i ujedynolicił zapis, co zdecydowanie ułatwia czytanie. Co więcej, wydawca podjął się dodatkowej pracy polegającej na przetłumaczeniu wszystkich fragmentów w językach łacińskim i francuskim, objaśnił również mniej dziś zrozumiałe pojęcia staropolskie — stosowny tekst zamieszczając w nawiasach kwadratowych po tekście obcojęzycznym. Pozwoliło to znacząco odciążyć i tak już rozbudowane przypisy rzeczowe. Z uwagi na dość czytelną formę wydawanych źródeł przypisy edytorskie (literowe) zostały ograni-

¹⁵ E. KĘDERA: *Polskie gazety pisane w Archiwum Toruńskim z lat 1671—1772*. Toruń 1975 (praca doktorska, maszynopis w Archiwum UMK); K. MALISZEWSKI: *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej*. Toruń 2001, s. 80—81.

¹⁶ W nagłówku tego fragmentu edycji wydawcy umknął numer jednostki we właściwym fondzie petersburskiej biblioteki, na szczęście czytelnik odnajdzie go we wstępie do edycji, w przypisie 9 na stronie 8.

¹⁷ Z. WALCZY: *Biblioteka Uniwersytetu w Wilnie*. „Przegląd Biblioteczny” 1972, 3—4, s. 280 — jest to fond 8 (Karpiuiginés dokumentai) w zbiorach rękopisów tej biblioteki.

zione do minimum. Wiele niekonsekwentnych i archaicznych zapisów słów zostało zmodernizowanych bez specjalnego zaznaczenia — poza oczywistym oddaniem specyfiki słów staropolskich.

W kwestii stosowania przypisów rzeczowych do objaśniania postaci i miejscowości występujących w źródłach można na prawach dyskusji naukowej zgłosić pewne zastrzeżenie. Wiele przypisów podaje jedynie współczesną nam lokalizację miejscowości, czasem rozwiązując wiążące się z tym wątpliwości. Wydaje się, że znaczną część prostych danych lokalizacyjnych można by umieścić w indeksie geograficznym, co pozwoliłoby na zmniejszenie liczby przypisów. Poza tym przekreślane przez autorów listów nazwiska obcojęzyczne (głównie szwedzkie, ale również rosyjskie), bardzo często rozwijane w nawiasach kwadratowych, można by również zawrzeć w odpowiednim indeksie, w tekście głównym podając objaśnienia tylko za pierwszym razem.

Recenzowany tom zawiera większość elementów, jakich oczekivalibyśmy od w pełni naukowej edycji, nie znajdziemy w nim jednak niezbędnego indeksu — wydawca zapowiada zamieszczenie takiego obejmującego całe dzieło wykazu w drugim tomie edycji. Brak również w omawianej edycji zestawienia bibliograficznego wszystkich monografii i artykułów, a także innych edycji źródłowych oraz źródeł rękopiśmiennych wykorzystanych przy pisaniu wstępu oraz przy opracowaniu tekstów — zapewne również i ten spis znajdzie się w tomie drugim. Podkreślić trzeba, że w tomie drugim, z powodu nieco innej zawartości merytorycznej publikowanych źródeł, konieczne będzie powtórzenie wstępu, a przynajmniej jego części. Biorąc to pod uwagę, najpewniej lepsze byłoby jednak albo równoczesne opublikowanie obu tomów, albo potraktowanie ich jako odrębnych całości (z własnym wstępem, indeksami i bibliografią). Duży odstęp czasowy w udostępnieniu książek w księgarniach może spowodować, że część nabywców będzie posiadać tylko jeden z tomów.

Elementy pomocnicze, przypisy, adnotacje, jak również sposób przygotowania właściwej części edycji wydaje się najzupełniej poprawny. Wydawca, co prawda, stosuje wiele rozwiązań, które są odstępstwem od wskazań wciąż podstawowej instrukcji dla edycji źródeł nowożytnych opracowanej przez Kazimierza Lepszego, ale jest to zabieg w pełni dopuszczalny. Od dłuższego czasu bowiem podczas spotkań wydawców źródeł do czasów wczesnonowożytnych podkreślany jest jedynie subsydiarny charakter tej leciwej już instrukcji, nad którą zawsze dominować powinny rozwiązania dyktowane przez specyfikę danego źródła, przejrzyste opisane we wstępie i nawiązujące do aktualnie stosowanych metod wydawniczych.

Cechą szczególną wydanych źródeł jest ich liczba, szczegółowość i regularność w raportowaniu podobnych, powtarzalnych spraw, co pozwala rekonstruować procesy i wydarzenia w długim przedziale chronologicznym pomiędzy rokiem 1706 a 1708.

O wartości źródłowej, informacyjnej recenzowanej edycji nie sposób w tym miejscu obszerniej napisać. Dość dobrze określił ją we wstępie sam wydawca¹⁸. Czytelnik tomu znajdzie w nim niezwykle wiele szczegółów dotyczących codziennego funkcjonowania najdziwniejszego z polskich dworów monarszych — dworu króla, który był w zasadzie zakładnikiem Szwecji, który podróżował nieustannie po Saksonii, Wielkopolsce, Prusach Królewskich i Litwie, chroniony przez oddziały Karola XII, otoczony nielicznym i zmieniającym się często dworem. Brak stałej rezydencji czynił ze Stanisława w zasadzie już wówczas „króla tułacza”, ze wszelkimi tego konsekwencjami. O poziomie niesamodzielności monarchy świadczy powtarzająca się niemal we wszystkich listach niepewność co do dalszego kierunku podróży czy terminu wyjazdu. Szczegółowość opisów tworzonych przez korespondentów (szczególnie J.M. Karpia) pozwala zapoznać się z planem dnia króla, poszczególnymi zajęciami, obowiązkami i rozrywkami, specyfiką życia religijnego (na przykład regularnie opisywane i komentowane kazania wygłaszane podczas mszy), relacjami z ludźmi obecnymi na niewielkim dworze, stosunkami z urzędnikami, zabiegami o pozyskanie nowych zwolenników z grona ludzi wiernych Augustowi II. Bardzo interesujące wydaje się również to, że lektura wydanych przez J. Dygdałę źródeł ukazuje funkcjonowanie „Rzeczypospolitej Leszczyńskiego”, która usiłowała znaleźć sobie miejsce obok „światów” szwedzkiego, rosyjskiego i zwolenników Augusta II, a po jego abdykacji po prostu przeciwników Stanisława. Z kolejnych kart dowiemy się wiele o działaniu kancelarii, kierowanej głównie przez podkanclerzego S.A. Szczukę, ale pod czujną kontrolą kanclerza K.S. Radziwiłła. Wnikniemy w pogmatwane intrygi i zabiegi o awanse urzędnicze i nadania dóbr ziemskich w skomplikowanym układzie ośrodków decyzyjnych — oprócz samego króla i kanclerzy wielką rolę odgrywał tu Karol XII, a nawet blisko z nim związani Sapiehowie. W tym aspekcie edycja jest potężnym narzędziem do badań biograficznych nad elitą Rzeczypospolitej doby wielkiej wojny północnej i pozwala rozwikłać szereg problemów wynikających z faktu równoległego funkcjonowania urzędów oraz nadań Augusta II i Stanisława. Czytelnik znajdzie na kartach książki również wiele interesujących danych dotyczących dziejów poszczególnych regionów czy miejscowości, przez które podróżował król i jego otoczenie.

Podsumowując rozważania recenzyjne, trzeba z całą mocą stwierdzić, że historiografia polska, szczególnie ta poświęcona dziejom wielkiej wojny północnej, uzyskała dzięki tej edycji poważne narzędzie do badań (które zostanie powiększone wydatnie po ukazaniu się drukiem tomu drugiego). Jest ona nie tylko ważna pod względem źródłowym, ale również edytorskim. To kolejny już tom, w którym J. Dygdała utrwała niezwykle udaną metodę wydawania XVIII-wiecznych źródeł epistolograficznych, diariuszowych i gazetowych. Większość przyjętych przez niego

¹⁸ J. DYGDAŁA: *Wstęp. O treści listów obu sekretarzy. W: Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706—1709)*. T. 1..., s. 14—19.

rozwiązań może z powodzeniem zostać zastosowanych przez kolejnych wydawców. Co więcej, recenzowana edycja ukazuje ogromną wartość wydawania zwartych zbiorów korespondencji, z odpowiednim aparatem naukowym. Dopiero edycja pozwala wydobyć pełnię możliwości, jakie mają skryte w archiwach źródła — pozbawione indeksów, licznych objaśnień, tłumaczeń, a czasem wymagające żmudnego porządkowania i rekonstrukcji.

Bibliografia

- CIEŚLAK E.: *Stanisław Leszczyński*. Wrocław 1994.
- Codzienne kłopoty, wielkie interesy i podwójna elekcja. Korespondencja radziwiłłowskich urzędników z księżną Anną z Sanguszków Radziwiłłową i jej synem Michałem Kazimierzem z 1733/1734 roku*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2013.
- DYGDAŁA J.: *Wstęp*. W: *Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706—1709)*. T. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706—1708*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2018.
- DYGDAŁA J., KUCHARSKI A.: *Szwykowski (Szwejkowski) Samuel Kazimierz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 49. Kraków 2014, s. 509—512.
- FELDMAN J.: *Stanisław Leszczyński*. Wyd. I. Warszawa 1948; wyd. II — Warszawa 1959; wyd. III — oprac. J. STASZEWSKI. Warszawa 1984.
- FORYCKI M., ZWIERZYKOWSKI M.: *Geneza elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1704 roku w ujęciu Woltera*. „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2013, 25 (2), s. 5—20.
- FORYCKI M.: *Stanisław Leszczyński. Sarmata i Europejczyk*. Poznań 2006.
- GIEROWSKI J.A.: *Karp Józef Michał*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 12. Wrocław 1966—1967, s. 94—95.
- JAROCHOWSKI K.: *Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Pułtawskiej (1704—1709)*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1890, 17 (1), s. 1—150.
- JAROCHOWSKI K.: *Dzieje panowania Augusta II. Od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*. Poznań 1856.
- JAROCHOWSKI K.: *Dzieje panowania Augusta II od wstąpienia Karola XII na ziemię polską aż do elekcji Stanisława Leszczyńskiego (1702—1704)*. Poznań 1874.
- KĘDERA E.: *Polskie gazety pisane w Archiwum Toruńskim z lat 1671—1772*. Toruń 1975 (praca doktorska, maszynopis w Archiwum UMK).
- MALISZEWSKI K.: *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej*. Toruń 2001.
- MURATORI-PHILIP A.: *Le roi Stanislas*. Paris 2000.
- MURATORI-PHILIP A.: *Stanisław Leszczyński. Król — tułacz*. Tłum. K. SZEŻYŃSKA-MAĆKOWIAK. Warszawa 2007.
- NAGIELSKI M.: *Diariusze radziwiłłowskie w zbiorach działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych*. „Miscellanea Historico-Archivistica” 2001, 13, s. 35—50.
- Od Augusta Mocnego do Augusta III. Doniesienia z Warszawy Andrzeja Cichockiego z lat 1732—1734*. Wyd. J. DYGDAŁA. Wilanów 2016.
- Podróże litewskiego magnata do Gdańska, Człuchowa, a nawet i dalej... Fragmenty „Diariusza” Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki” z lat 1721, 1737 i 1752*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2013.

- Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706—1709)*. T. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706—1708*. Wyd. J. DYGDAŁA. Warszawa 2018.
- ROSSINOT A.: *Stanislas, le roi philosophe*. Neuilly-sur-Seine 1999.
- SARNECKI K.: *Pamiętnik z czasów Jana Sobieskiego*. T. 2. Wrocław 2004.
- SARNECKI K.: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691—1696*. Oprac. i przygot. do druku J. WOLIŃSKI. Warszawa 1958.
- SARNECKI K.: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 1: *Diariusz 1691—1695*. T. 2: *Relacje 1690—1696*. Oprac. J. WOLIŃSKI. Wrocław 2004.
- SARNECKI K.: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 1—2. Oprac. i przypisy J. WOLIŃSKI. Wrocław 2010.
- SECHR-ZEMBITSKA L.: *Stanislas I. Un roi fantasque*. Paris 1999.
- STASZEWSKI J.: *Leszczyński — inny niż znany*. W: *Strefa bałtycka w XVI—XVIII w. Polityka — społeczeństwo — gospodarka*. Ogólnopolska sesja naukowa zorganizowana z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edmunda Cieślaka. Red. J. TRZOSKA. Gdańsk 1993, s. 63—70.
- WALCZY Z.: *Biblioteka Uniwersytetu w Wilnie*. „Przegląd Biblioteczny” 1972, nr 3—4, s. 275—281.
- ZIEMBICKI W.: *Zdrowie i niezdrowie Jana Sobieskiego. Studium historyczno-lekarskie*. Poznań 1931.
- ZWIERZYKOWSKI M.: *Elekcja Stanisława Leszczyńskiego w roku 1704 — wynik przypadku czy efekt działań politycznych? W: Wokół wolnych elekcji w państwie polsko-litewskim XVI—XVIII wieku. O znaczeniu idei wyboru — między prawami a obowiązkami*. Red. M. MARKIEWICZ, D. ROLNIK, F. WOLAŃSKI. Katowice 2016, s. 388—406.
- ZWIERZYKOWSKI M.: *Wstęp*. W: K. SARNECKI: *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego*. T. 1—2. Oprac. i przypisy J. WOLIŃSKI. Wrocław 2010.